

”Hogy a tudomány ne legyen mostohagyermek.”¹ Szent-Györgyi Albert és a szovjetek

Tasiné Csúcs Ildikó

A Szent-Györgyi életműnek egyik legérdekesebb aspektusa a Nobel-díjas tudós viszonya a szovjet hatalomhoz. Életrajzírója, Ralph W. Moss könyvében a *Kaviár reggelire* címet adta annak a fejezetnek, amelyik Szent-Györgyi szovjetekhez fűződő kapcsolatát tárgyalja (Moss 2003, 165–183). Az érdekes címmel Moss utalni akart arra a kivételes bánásmódra, amelyben 1945-ös moszkvai látogatása alkalmával, illetve még előtte hazánkban is részesítette Szent-Györgyit a szovjethatalom.

Természetesen a Szent-Györgyi szakirodalmat foglalkoztatta korábban is a téma, aminek eredményeit munkámban hivatkozom (PALLÓ 1993),² de jómagam alapvetően más aspektusra helyezném a hangsúlyt. Szeretném bebizonyítani, hogy a tudós gondolkodásában és közéleti aktivitásában a legfontosabb szempont mindvégig az ország tudományos, kulturális felzárkóztatása volt, és ehhez – az adott geopolitikai helyzetben – követhető példának tartotta a szovjet tudományos modellt.

Sajnos, életrajzírója sem realizálta azt az egyszerű ténnyt, hogy Szent-Györgyinek már régebről is voltak tapasztalatai a Szovjetunióról. Nemcsak 1945-ben, hanem 10 évvel korábban, 1935-ben is járt ott egy – még Pavlov kezdeményezésére összehívott – élettani konferencia résztvevőjeként. Ennek, a Moszkvában és Leningrádban rendezett, 15. Nemzetközi Élettani Konferenciának nagyon kedvező visszhangja volt a tudományos sajtóban.

Egy korabeli amerikai tudósító is megemlíti a konferencia szervezettségét (IVY 1935),³ pazar vendéglátását és különlegességként kiemeli, hogy a korábban nagyon elmaradott országban, a tudomány óriási társadalmi elismertséget élvez, és magas állami támogatottságban részesül. Ugyanezeket tapasztalta Szent-Györgyi is, elismerését egy példával illusztrálta: „Az experimentális biológiai intézetnek, mely a biológiai kutatókat fogja össze már akkor több mint 10 000 tagja volt és a tudományos akadémia a központok egész sorában működött.” (SZENT-GYÖRGYI 1947). Ez a látogatás minden bizonnyal kellemes benyomásokat jelentett Szent-Györgyinek a tudományok szovjetunióbeli helyzetét illetően, hisz 1942-ben a hozzá tisztelgő látogatásra érkező Kállai Gyulának is pozitívan nyilatkozik a szovjet tudománypolitikáról.⁴

Köztudomású, hogy a Nobel-díjas tudóst Budapest ostromakor a Vörös Hadsereg személyesen Molotov utasítására, Malinovszkij marsall parancsával kimenekítette a veszélyes zónából, és biztonságos helyen, a marsall főhadiszállásán védelemben és megkülönböztetett ellátásban részesítette. A tudósnak szinte minden kívánságát teljesítették, ezek egyike volt, hogy szeretne ellátogatni a Szovjetunióba.⁵ Mint természettudóst a tudományos kutatás érdeklés elsősorban a Szovjetunióban, experimentális kutatóként személyes tapasztalatokat szeretne

1 Részlet Bay Zoltán visszaemlékezéséből (BAY 1990, 138).

2 A szerző Szent-Györgyi szovjetekhez fűződő jó kapcsolatát három okkal magyarázza: 1. a szovjetek a szövetségesek oldalán harcoltak; 2. a bolsevizmus a hitlerizmus ellentétének tűnt; 3. a nemzetiségek helyzete megnyugtatónak tűnt a Szovjetunióban, ami reményt adhatott arra, hogy hazánkkal is hasonlóan bánik majd a nagyhatalom.

3 <http://link.springer.com/article/10.1007%2FB-F03000983#page> (Letöltés ideje: 2016. 10. 28.)

4 ”Atudományra ott szükség lesz. Hallom a Szovjetunióban milyen nagy szerepe van.” idézet Szent-Györgyitől (KÁLLAI 1980, 136-140).

5 7. Az Ungváry Krisztián történész által nemrég fellelt Malinovszkij marsallhoz címzett német nyelvű levelében elsősorban tudóstársai kimenekítéséhez kér szovjet segítséget, de megemlíti a szovjetunióbeli látogatást is. (UNGVÁRY 2016, 26–27).

szerezni. Nem hanyagolható el az a tény sem, hogy az izomfiziológiai kutatások épp ebben az időben vettek új fordulatot a szovjet kutatók: V. A. Engelhardt és M. N. Ljubimova új felfedezéseinek következtében, amit Szent-Györgyi és szegedi munkatársai fejlesztettek tovább (SZENT-GYÖRGYI 1947, 164–167; MOSS 2003, 139).

Második látogatására 1945 tavaszán kerül sor, amikor a Szovjet Tudományos Akadémia megalakulása 220. évfordulójának ünnepségeire kapott meghívást négy tudóstársával együtt.⁶ De Szent-Györgyi előbb indult útnak, így közel két hónapot töltött feleségével együtt a Szovjetunióban. Hazánk Hitler utolsó csatlósaként vett részt a háborúban, mégis Szent-Györgyi az elsők között volt, aki átléphette a szovjet határt, miközben a Vörös Hadsereg még nem tért vissza a frontról (BAY 1990, 140). Második látogatása kapcsán tovább erősödnek a korábbi pozitív benyomások: a kutató intézetek számának emelkedése, az ezekben folyó magas színvonalú kutatómunka, a kutatás központi, a Szovjet Tudományos Akadémia általi szervezettsége meggyőzi őt. Érzékeli a kutatás magas állami finanszírozottságát: a nemzeti jövedelem egy százalékát fordítják erre a célra, a tudomány társadalmi elismertségét. Tapasztalatait így összegzi: "...modern virágzó államot a tudomány segítségével építeni lehetetlen, s ma az egész társadalom, a termelés, az életnek szinte minden fázisa a modern természettudomány eredményein nyugszik" (SZENT-GYÖRGYI 1947, 167). A szovjet szakirodalomból tudjuk, hogy a természettudomány felfejlesztése a Szovjetunióban a kommunista stratégia része volt (VAVILOV 1950): először az újjáépítésben, majd a Szovjetunió világhatalmi vezető szerepének elérésében volt kiemelkedő jelentősége a természettudományoknak, különösen az alkalmazott tudományoknak. Szent-Györgyi

természetesen mindenben tájékozódni szeretne, érdeklí a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban és az Országos Köznevelési Tanács elnökeként a nevelés problémája. Ezért két tagköztársaságba, Örményországba és Grúziába is ellátogat, valamint mindenféle iskolatípust megtekint. Íróbarátjának, Zilahy Lajosnak így számol be élményeiről: „Mélyen meg vagyok győződve, hogy a mi országunkat is ugyanazokkal az alapvető elvekkel tudjuk ismét talpra állítani, melyek ezt az országot felemelték.”⁷ A két fő alapvetet, amelyet az ország újjáépítésében a legfontosabbnak tartott Bay Zoltán konkretizálja memoárjában (BAY 1990, 138–139). Ezek a következők: a tudomány számára megfelelő pozíciót kiharcolni hazánkban és a neveléssel megteremteni a tudományt és művészetet kedvelő, demokratikusan gondolkodni képes új nemzedéket. A két feladat közül az utóbbit tartotta előbbre valónak, a nevelésben a tudományos gondolkodás megtanításában látta a legnagyobb perspektívát. A tudományos gondolkodás fő jellemvonása az, hogy problémájához „hideg fejjel, érzelmi közönnyel, mint problémához közeledik”.⁸ A természettudományos gondolkodásmód terjedését a béke legnagyobb biztosítékának látja. A társadalmi problémák megoldásában is a tárgyilagosságra helyezte a hangsúlyt, a politikában megnyilvánuló nemzeti kapzsiság, féltékenység vagy gyűlölet kiküszöbölése érdekében a tudományos gondolkodásmód tanítását tartja fontosnak. A szovjet példát állítja követendőnek: ott a politikus generáció képzésébe a természettudományos képzést, természettudományos gondolkodásmód elsajátítását is bevonják.⁹ Az ember nevelésében természetesen a humán tudományoknak is nagy szerepet szán, ahogy egyik cikkében írja: természettudományos világnézet, morál és humanizmus legyen a jövő generáció legfőbb jellemzője.¹⁰ Különösen fontosnak tartotta

6 A küldöttség tagjai voltak Szent-Györgyin kívül Szekefi Gyula, Sántha Kálmán, Domanovszky Sándor, Marton Géza. Lásd Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter levele a külügyminiszterhez a magyar egyetemi tanárok moszkvai meghívása ügyében az Orosz Tudományos Akadémia fennállásának 220 éves évfordulója alkalmából. In: Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történelméből 1945–1948. Összeállította Gönyei Antal. (Források a magyar népi demokrácia történetéhez VIII. kötet) Új Magyar Központi Levéltár 1988, 61. dokumentum 183.

7 Szent-Györgyi Albert levele Moszkvából Zilahy Lajoshoz. Szabadság 1945. június 16. (1. évf. 123.sz.) 1.

8 Szent-Györgyi Albert: *A tudomány*. Irodalom-Tudomány 1. szám (1945. december) 96–101.

9 Szent-Györgyi Albert: *Nem Mátyás király, hanem Bolyai! A tudomány és a nevelés világa*. Új Magyarország 1946. (1. évf.) március 21. 1–2.

10 Szent-Györgyi Albert: *Természettudományos világnézet, morál és humanizmus*. Irodalom-Tudomány 6. szám (1946. augusztus) 97–102.

a tehetségek felkarolását, azonban ebben nem talált követőkre a munkatársak között, ahogy erre önéletrajzi írásában is panaszodik.¹¹ Külön értekezés tárgyát képezhetné a nevelés területén végzett közéleti tevékenysége.

A Szovjetunióból hazaérkezve azonnal hozzáfog a magyar tudományos rendszer megreformálásához. Helyzete jobb, mint a háború előtt volt, hisz 1945. június 19-től Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosvegytani tanszékének kinevezett nyilvános rendes tanára lett.¹² Korábbi mellőzöttségéről ő maga nyilatkozott a Népszabadságnak így: „Emlékszem, miután a Nobel-díjat megkaptam felkeresett a laboratóriumomban Hóman Bálint miniszter, akivel én sosem voltam jó viszonyban. Azt mondta: »Hallom Albert, hogy az, amit te csinálsz, a C-vitamin, egy nagy svindli. De nem baj, azért csak csináld, legalább több paprikát fogunk eladni külföldön.« És Horthy is ilyen volt. Amikor egyszer kaptam valami érdemjelet, és meg kellett köszönni, Horthy az egész audiencián csak a lovakról beszélt. Mondta is nekem a szárnysegédje: úgy látom a főméltóságú úr összetévesztette a következővel. Az ugyanis egy lókereskedő volt. Amire én azt feleltem a szárnysegédnek: nem baj a lovakhoz én értek, de mit fog a lókereskedő mondani, ha a főméltóságú úr vitaminokról kérdezi.”¹³

Közismert a szakirodalomból, hogy az 1940-es évekbeli szegedi egyetemi vezetői működését nem jó szemmel nézte a fővárosi keresztény szocialista sajtó. Budapesten a *Függetlenség* és az *Egyedül vagyunk* című újság hasábjain intézkedéseit erősen támadták¹⁴ (vö. MIKLÓS 2011, 109–122) és tanítványi visszaemlékezésekből is tudjuk, hogy még a *Pesti Hírlap* híreiben is némi tartózkodást lehetett

tapasztalni vele kapcsolatban (VARGA 2008).

A kutatásból ismert, hogy kultúrpolitikai tevékenységet szívesen folytatott volna Budapesten, hisz közvetlenül a Nobel-díj elnyerése után 1938 tavaszán közvetítő útján kapcsolatba lépett Bethlen István volt kormányfővel, "de a gróf nagyon bizalmatlan volt vele".¹⁵ A demokratikus politikai ellenzék felkérésére, nemzetmentési szándékkal vállalta fel az isztambuli küldetést¹⁶ is, hogy elősegítse hazánk mielőbbi kilépését a háborúból. Nem rajta múlt, hogy ez nem sikerült, sőt személye ezek után a német titkosszolgálat látókörébe került és a háború végéig fokozott életveszélyben volt.

Mindezen előzmények ismeretében kézenfekvő volt, hogy a szovjet megszállás idején felfokozódik közéleti aktivitása, hisz maga mögött tudhatta a szovjetek támogatását is. 1945 februárjában a szovjetek közvetítésével személyes beszélgetést folytat Rákosival, aki megígéri neki, hogy létrehozzák az Országos Köznevelési Tanácsot, ami a kultuszminisztérium felett álló szerv lesz és ennek a tudós lesz az elnöke (BAY 1990, 139).

Külön felkérésre¹⁸ vállalta el az 1945. június 9-án alakuló Magyar-Szovjet Művelődési Társaság tiszteleti elnöki címét. Az alakuló közgyűlésen¹⁹ még részt venni sem tudott, mert éppen Moszkvában volt az említett akadémiai ünnepségeken.

A második szovjet útról visszatérve a tudományos rendszer reformját rendhagyó módon azzal folytatja, hogy Bay Zoltán biztatására létrehoz egy saját akadémiát, a Magyar Természettudományi Akadémia névvel. Az 1945. szeptember 6-i eseményről és az akadémia küldetéséről a *Zilahyval* közösen szerkesztett *Irodalom-Tudomány* c. folyóirat számol be a legrészletesebben. A történelmi

11 Szent-Györgyi Albert: *On scientific creativity*. Perspectives in Biology and Medicine. Vol. 5. N. 4. pp. 173–178. (1962.winter) A saját egyéniség hitelessége. Szent-Györgyi Albert a tudományos kreativitásról. Közreadta és magyarázatokkal ellátta Tasiné Csúcs Ildikó és Tasi Domonkos Attila. Szeged, a város folyóirata. 28. évf. 4.sz. (2016. április) 26-30.

12 Kinevezését Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi minisztertől kapta. *Szent-Györgyi Albert kinevezése Budapestre*. (SZABÓ – ZALLÁR 1989, 326, 205. sz. dokumentum).

13 Vajda Péter: *Szükséges a barátság a Szovjetunióval*. Szent-Györgyi Albert nyilatkozik a Népszabadságnak. Népszabadság 1984. augusztus 19. 7.

14 *Függetlenség* 1941. március 6. és 23. és *Egyedül vagyunk* 1944. ápr. 21.

15 Szent-Györgyi a gróf tudomására hozta, hogy szívesen vállalna kultuszminiszteri tárcát egy új nemzeti kormányban. „Húsz év kulturmunka után látja a hiányokat és lehetőségeket.”- mondta, de kérése nem talált meghallgatásra (ld. MIKLÓS 2011, 118).

16 1943. február 7-én Kállay miniszterelnök tudtával tárgyalta a szövetségesekkel (JUHÁSZ 1978, 35).

17 A brit nagykövetség komornyikja Cicero fedőnévvel a Gestapo kémje volt (LAKI 1988, 291. valamint BAZNA 1964).

18 Bay Zoltán visszaemlékezéséből tudjuk, hogy ennek a felvállalását attól tette függővé, hogy szűnjenek meg az orosz hadsereg atrocitásai a civil lakossággal szemben (BAY 1990, 139).

19 MNL OL. P.2148 1945-54.1 tétel Jegyzőkönyvek (vezetőségi, elnökségi ülések, országos értekezletek, kongresszusok) sz. n. 1. d.

bevezetőben kiemelve az orosz akadémia példáját, fájdalmasan állapítja meg a szerző, hogy hazánkban „Klebsberg Kunó korát kivéve szinte semmit sem törődtek a természettudományokkal és vajm(i) keveset a szellemtudományokkal”.²⁰ Az európai elődöket is számba véve (Academic Francaise, Royal Society of London) a szerző megállapítja, hogy Nagy Péter akadémijára és a modern orosz tudományos akadémiaira emlékeztet legjobban a kezdeményezés. A tudomány kiemelt fontosságának gondolata Szent-Györgyinél visszavezethető arra a klebsbergi elképzelésre, hogy egy kis nemzetet nem a lélekszáma tehet nagygyá, hanem szellemi teljesítménye. Ha az ország Hitler utolsó csatlósaként fejezte be a háborút, akkor becsületünket szellemi munkálkodásunkkal tudjuk a leginkább visszaszerezni.

A Magyar Tudományos Akadémiával párhuzamosan létrehozott intézmény 40 kiemelkedő hazai és külföldi tudóst tudhatott a tagjai között. Közülük a leghíresebbek az alábbiak voltak. Matematikusok: Fejér Lipót, Riesz Frigyes, fizikusok: Bay Zoltán, Békésy György, Gombás Pál, vegyészek: Bruckner Győző, Laki Kálmán, Straub F. Brunó, Erdey-Grúz Tibor, Náray-Szabó István, Issekutz Béla, biológusok: Beznák Aladár, Jancsó Miklós, Sántha Kálmán, Szent-Györgyi Albert. Külföldi tagok: Hevesy György, Kármán Tódor, Neumann János, Wigner Jenő, Verzár Frigyes. Az akadémia tisztikara a következőkből állott: Szent-Györgyi Albert elnök, Bay Zoltán alelnök, Ráth István gazdasági igazgató, Gombás Pál főtitkár, Cavallier József titkár.

Küzdelmeiben mindig mellette álltak közeli barátai: Bay Zoltán fizikus és Zilahy Lajos író. Ez utóbbi már korábban is élesen tiltakozott József főherceg MTA elnökké való kinevezése ellen.²¹

20 A két tudománycsoport munkássága sohasem történhet az egyik kárára vagy bármelyik előnyére (CAVALLIER 1945, 117-123; vö. PÁL 2014, 201-216).

21 „rossz szolgálatot tettek a magyar szellemi élet ügyének azok, akik Öfenségét felkérték. A magyar akadémia élén nem állhat Habsburg, továbbá a főherceg tekintélye nem szaktudományi eredetű és nem írói kvalitásokra épül.”- nyilatkozta Zilahy a Magyarország c. lapban 1936. március 10-én. (Tilkovszky 1975, 349-361). Később Szent-Györgyi is érvként hozta fel, hogy a vezetőjét József főhercegben megtalálódó akadémia képtelen a megújulásra, mert így nem képvisel szellemi függetlenséget. (Szent-Györgyi Albert: „Az akadémia

Közös céljaikat, lelkesedésüket és a kezdeti nehézségeket a Népszavában megjelent tudósítás mutatja be a legjobban:

„Magyarország a természettudományok nélkül egy lépést sem tehet, hisz az egész modern ipar ezen alapszik. Súlyos nehézségek előtt állunk, vegyszerellátásunk, műszerkérdésünk és a tudományos kiadványok kérdése egyelőre megoldhatatlan. Az ifjabb tudományos nemzedék és a kezdő tudósok felkarolása az Akadémia első feladata. Munkánk mégis kedvező kilátásokkal indul [...] az Egyesült Izzó²² egy millió pengő értékű üveget hajlandó ingyen megfúvatni és rádiócsöveket is felajánlott, a Servita Gyógyszer és Vegyipari RT²³ ingyen ad vegyszert kutatási célra. [...] Reméljük, hogy a magyar állam is felismeri a tudomány fontosságát és ezentúl sem fordul az elő, hogy »véletlenül« mindig akkor nem futja a költségvetésből, amikor a tudományra kerül a sor. Az Akadémia tagjai Magyarország aktív természettudósai lesznek, akik az élő tudományt képviselik. Zászlónkra a tudományos igazságkeresést írjuk. Természetesen nagy gondot fordítunk a tudomány közvetlen ipari alkalmazására is.”²⁴

A Magyar Tudományos Akadémia szervezete is jól tükrözte a világháború közötti időszakban a természettudományok mellőzöttségét hazánkban: a testületben két osztály képviselte a szellemtudományokat, s mindössze egy a természettudományokat. Az ország újjáépítése megkívánta a természettudományok segítségét, különösen az alkalmazott, ezen belül is a műszaki tudományokét. Tehát a társadalmi konstelláció segítette Szent-Györgyiék küzdelmeit, de a feudális jellegű, arisztokratikus zárkózottságú testület pozíciójukat féltő tudósai erősen ellenálltak. Áttörést jelentett a Tildy-kormány vallás- és közoktatási miniszterének kinevezése. Keresztury Dezső támogatásával

nagy mértékben felelős nemzeti katasztrófánkért” *A haladó magyar tudósok reformokat és tagrevíziót követelnek.* Szabad Nép 3. dec. 6. 1945.)

22 A gyár vezérigazgatója Bay Zoltán volt.

23 Az első bejegyzésekben Servita laborként szereplő cég egyik alapítója Ráth István vállalkozó volt. A részvénytársaságnak Szent-Györgyi is tagja, illetve elnök-igazgatója lett (ld. DOBSON – DOBSON V. 2010, 9-16).

24 *Szent-Györgyi Albert elnökletével megalakult a Magyar Természettudományi Akadémia.* Népszava 73. évf. 154. sz. (1945. aug. 1.) 2.

és kompromisszumkereső együttműködésével sikerült áttörést elérni a reformok terén. 1946. július elsejével Szent-Györgyi akadémiájának minden tagját bevonták az MTA III. osztályának tagjai közé. Eközben a III. osztályt két részre osztották úgy, hogy az újonnan létrejött IV. osztályban az élő természettudományok, a III-ban az élettelen természettudományok kaptak helyet. A továbbiakban ezen két természettudományi osztály együttes taglétszáma megegyezett a másik kettő társadalomtudományi osztály együttes taglétszámával. Az „új”, megújult akadémia elnöke Kodály Zoltán lett, Szent-Györgyi másodelnök, Bay Zoltán pedig a III. osztály elnöke lett.

Az akadémia szervezeti átalakítása után, következő lépésként Szent-Györgyiék a finanszírozás problémájára helyezték a hangsúlyt. „Az Akadémia tudományos munkásságának szabadságát csak vagyoni függetlensége tudja biztosítani.” – hangoztatta Szent-Györgyi.

Eközben a sajtóban is megfogalmazza, hogy mennyire kétségbeejtő a magyar tudomány és kultúra helyzete. A Magyar Nemzetgyűléshez címzett nyílt levelében nehezményezi a hadi célokra fordított kiadásokat és kéri a törvényhozókat, hogy katonai épületeket adjanak át felsőoktatási használatra.²⁵

A tudomány állami finanszírozásának megvalósulása érdekében a kormány állandó támogatását szerették volna elérni. Ezért Szent-Györgyi másodelnökként az akadémiai Igazgatótanács 1946. október 10-i ülésére meghívta Nagy Ferenc miniszterelnököt, Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettest, Keresztury Dezső kultuszminisztert, Rátz Jenő pénzügyminisztert, Mistéth Imre újjáépítési minisztert, és ismertette akadémiai terveiket az épület felújításán túl legalább félmillió forintos évi (tehát rendszeres) állami segély kiutalását szerették volna elérni. Biztató ígéreteket ugyan kaptak, de a Gazdasági

Főtanács 1947. februári döntése alapján, az ország helyzetére hivatkozva az akadémia az állandó állami támogatást nem kapta meg (TILKOVSKY 1975, 358). Ezután Szent-Györgyi személyesen tárgyalt a miniszterelnök-helyetttel, feltárta előtte a „magyar tudomány rettenetes helyzetét, s a tudósok fokozatos elkedvetlenedését”. Ígéretet kapott arra, hogy 400 000 Ft egyszeri segélyt kap az akadémia a kormánytól természettudományi kutatásra. Ennek felhasználásáról az 1947. évi június 18-i Szent-Györgyi elnökletével tartott ülés döntött, egyelőre természettudományi acták kiadásának költségeit fedezték belőle.²⁶

Mint látható Szent-Györgyi tudományos küzdelmei, a modern tudományosságot tükröző akadémiai szerkezet átalakítására sikeresek voltak. Eközben kapcsolata a szovjetekkel végig kiegyensúlyozott volt. Amikor 1945 februárjában a szovjet különítmény megtalálta őt, aznap este közös útjuk a zuglói frontrádió épületébe vezetett, ahol a tudós a következő szavakkal biztatta honfitársait: „nemsokára vége a szenvedésnek, hozzá kell látni, érdemes lesz hozzálátni a munkához”.²⁷ További közszereplését is vitathatatlanul az ország újjáépítéséért, kulturális és tudományos felemelkedésért való küzdelem jellemezte. Reálpolitikai józansággal számolt a Szovjetunió földrajzi közelségével és gazdasági befolyásoló szerepével. A Szovjetunióba kétszer is ellátogatva voltak pozitív tapasztalatai a tudomány ottani előretöréséről, támogatottságáról. Hazánk számára is – Klebelsberg gondolatainak jegyében – a továbblépést a tudományok fejlesztésében, a természettudományok szerepének növelésében látta. Itteni erőfeszítéseit a Szovjetunióban is figyelemmel kísérhették, mert a kulturális kapcsolatok lanyhulása idején, a szovjetek éppen Szent-Györgyi Természettudományi Akadémiájának elérhetősége felől érdeklődtek Szekfű Gyula

25 Miközben a „tudósok lábáról levásik a cipő, testéről lefoszlik a ruha”, addig az utcán „új cipőben, új ruhában feszengő katonatisztek” lehet látni – írja. Kéri a nemzetgyűlést, hogy az üllői úti Ludovika épületét a Pázmány Péter Tudományegyetemnek, a pécsi Zrínyi hadapródiskolát pedig a pécsi egyetem orvosi karának adják át. (Szent-Györgyi Albert: *Magyarország jövője a kultúrával áll vagy bukik. Szent-Györgyi Albert nyílt levele a Magyar Nemzetgyűléshez.* Új Magyarország 1946.(1. évf.) aug. 20. 8.)

26 Az a nap, amelyen az ülés lezajlott, a Szent-Györgyi emigrációját közvetlenül megelőző napok valamelyike volt. Az emigráció pontos dátumát nem tudjuk, csak azt, hogy 1947. június végén már Svájcban tartózkodott, ahova követte később felesége és barátja Ráth István is. Júliusban Angliában tartott előadásokat és 1947. augusztusában lépett be az Egyesült Államok területére (Moss 2003, 180, 184).

27 Csatár Imre: *Találkozás Szent-Györgyi Alberttel. Földes Jenő a „kedves tolmács” emlékezik.* Magyar Hírek 23. évf. 5.szám. (1970.03.07.) 9.

nagykövetnél.²⁸ 1947 tavaszán bevásztatták a Szovjet Tudományos Akadémia tagjai közé.²⁹

A szovjet tudományos példa követése, illetve hazai viszonyokra való adaptálása számára egyáltalán nem politikai elköteleződést jelentett, hanem a szellemi továbblépés legmegvalósíthatóbb lehetőségét. Számvetést a tényekkel, mert „hitt a tények fontossági sorrendjében” – ahogy egyik tanítványa nyilatkozta.³⁰

A szovjet tudományos modell teljes átvételét az előretörő kommunista hatalom már a Nobel-díjas tudós nélkül hajtotta végre és alakította saját elképzelése szerint. Ő 1947 augusztus másodikán belépett az Egyesült Államok területére és 26 évig nem tért vissza szülőhazájába.

28 *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történelméből 1945–1948.* 69/B. dokumentum. 200.

29 Moss 2003, 180, valamint internetes adatbázis: http://biograficheskiy_slovar.academic.ru/6052/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%94%D1%8C%D1%91%D1%80%D0%B4%D1%8C%D0%B8-%D0%90. (Letöltés ideje: 2016.11.01.)

30 Bíró Endre nyilatkozik így. Ld. *Guba, Ferenc*, „Szent-Györgyi Albert és az anyag élő állapota”. *Biokémia 1987* (11.2.), 83–87. (Hozzáférés ideje: 2016. 06. 23.)

Irodalom

- BAY 1990 Bay Zoltán: *Az élet erősebb*. Csokonai-Püski, Debrecen–Budapest, 1990.
- BAZNA 1964 Bazna, Elyesa: *I was Cicero*. Dell, New York, 1964.
- CAVALLIER 1945 Cavallier József: *A Magyar Természettudományi Akadémia*. Irodalom-Tudomány 1.szám (1945.december) 117–123.
- DOBSON – DOBSON V. 2010 Dobson Szabolcs – Dobson V. Anna: *Magyar gyógyszer-történelem 3. Az 1940-es évek máig forgalomban lévő gyógyszerei valamint a magyarországi antibiotikumpiac és gyártás születésének körülményei*. Gyógyszereink – OGYI közlemények 60. évf. 1. sz. (2010. február) 9–16. Internetcíme: http://www.ogyei.gov.hu/dynamic/Gyogyszereink2010_1.pdf (Letöltés ideje: 2016. 10. 04.)
Internetcíme: https://www.uszeged.hu/download.php?docID=15644http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/a_szegedi_bolcseszkar_radnoti_miklos_diakeveiben/pages/011_szent_gyorgyi_albert_politikai_szerepvallalasa.htm
- IVY 1935 Ivy, A. C.: *The Fifteenth International Physiological Congress, Leningrad and Moscow, august. 8–18. 1935*. The American Journal of Digestive diseases Vol. 2 Iss. 11. (1935. November) 692–695. <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF03000983#page> (Letöltés ideje: 2016. 10. 28.)
- JUHÁSZ 1978 *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Összeáll. Juhász Gyula. Budapest, 1978. 35.
- KÁLLAI 1980 Kállai Gyula: *Életem törvénye*. Második kötet. Magvető, Budapest, 1980. Látogatás Szent-Györgyinéél. 136-140.
- LAKI 1988 Laki Kálmán: *Visszaemlékezés a Szent-Györgyi Alberttel töltött évekre*. In: Szent-Györgyi Albert: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1988. 291.
- MIKLÓS 2011 Miklós Péter: *Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása*. In: U. ő.: *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós éveiben*. Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged, 2011, 109–122.
- MOSS 2003 Moss, Ralph W.: *Szent-Györgyi Albert*. Typotex, Budapest, 2003.
- PÁL 2014 Pál József: *Az élet egységétől a tudatformák egyenrangúságáig. Szent-Györgyi aggodalmi háborús időkben*. In: Szegedi Egyetemi Tudástár 1. Szent-Györgyi Albert szellemi öröksége. 201–216.
- PALLÓ 1993 Palló Gábor: *Szent-Györgyi Albert és a szovjet kapcsolat*. Magyar Tudomány 1993. 10. sz. 1262-1272.
- SZABÓ – ZALLÁR 1989 Szabó Tibor – Zallár Andor: *Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény*. Tanulmányok Csongrád megye Történetéből XV., Szeged 1989.
- SZENT-GYÖRGYI 1947 Szent-Györgyi Albert: *Élményeim a szovjet természettudománnyal kapcsolatban*. In: *A harmincéves Szovjetunió 1917–1947*. Corvina, Budapest, 164–167.
- TILKOVSZKY 1975 Tilkovszky Lóránt: *A Magyar Tudományos Akadémia a felszabadulás után 1945–1948*. In.: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1875*. Főszerk: Pach Zsigmond Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1975.
- UNGVÁRY 2016 Ungváry Krisztián: *Távoli hazafi*. Magyar Nemzet, Hétvége 2016. június 25–26. (79.évf. 148.sz.) 26–27.
- VARGA 2008 Varga László: *Kiválóság és jellem: Szent-Györgyi Albert, az ember*. Magyar Tudomány 2008/7.
- VAVILOV 1950 Vavilov, Sz. L.: *A Tudományos Akadémia szerepe a hazai tudomány fejlődésében*. In: *A tudományok története a Szovjetunióban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1950. 33-48.